

BYSTRICKÝ PERMON

Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu

Ročník XXII

Číslo 1.

MAREC 2024

HISTORICKÉ ZÁHADY Z OKOLIA BANSKEJ BYSTRICE

F්ර්රng-b්ර්රng ľubietovské vrabce

Kde bolo, tam bolo – bola raz jedna ľubietová. Slobodné kráľovské banské mesto, v ktorom vraj nežili a nežijú vrabce. Veľkou záhadou ostáva, čo je tohto faktu dôvodom. V dobovej literatúre sa o danej skutočnosti dozvedáme len málo. Uďajne v minulosti spôsobili tieto malé vtáčiky obrovskú neúrodu. Slávny ľubietovský magistrát ich za toto počinanie vykázal z mesta. Lenže vrabce f්ර්රng-b්ර්රng raz sem, inokedy tam a už boli späť v meste. Nevedeli si raz dať s nimi rady. Magistrátu neostávalo nič iné, len vyniesť prísny a odstrašujúci rozsudok: Každého vrabca, ktorý by škodil, požieral a ničil úrodu majú chytiť a bez milosti odsúdiť na trest smrti strašným spôsobom – zhodením z mestskej veže!

A veru našli sa také smelé vrabce, ktoré si dovolili aj naďalej pustošiť i tak slabú úrodu. Veď ľubietovčania mali len málo ornej pôdy a aj tá bola rozťahaná po úpätiach hôr. Previnilí vrabce miestni mešťania pochytali a odsúdili podľa zákona na smrť zhodením z veže. Istej smrti sa vrabce vyhli len tak-tak. Uleteli. No podľa pramenných zdrojov i to stačilo na to, aby sa celé vrabčie pokolenie vľakalo a slávne mesto opustilo. Preto vraj v ľubietovej niet vrabce.

Ťažko dnes posúdiť koľko málo pravdy je na tejto legende, ale približne v takejto podobe ju zachytil Matej Bel vo svojich Noticiách venovaných Zvolenskej stolici. Sám podotkol, že dôvodom tejto zvláštnosti bude skôr pre vrabce nevhodné životné prostredie. Otázne je, či sa celá táto legenda vôbec zakladá na pravde. Aj Matej Bel pripúšťa, že to boli skôr zlé jazyky, ktoré túto povest vymysleli, aby ľubietovčanov zosmiešnili. Aj keď záhada o ľubietovských vrabcoch je zjavne vymyslená, ide o nádherný príbeh, ktorý patrí k našej histórii a kultúre.

Richard R. Senček

160 rokov od narodenia Jozefa Murgaša – slovenského Da Vinciho I.

60-halierová známka z roku 1939 vydaná pri príležitosti 10. výročia úmrtia Jozefa Murgaša

Kňaz, zabludený nie len do Neba, ale aj do motýľov a minerálov a olejových farieb. Vášnivý hubár, vlastník zbierky motýľov v počte 9 000 druhov. Autor niekoľkých oltárnych, aj iných obrazov a vynálezca. Signatár Pittsburskej dohody, ktorý aktívne pripravoval pôdu pre vznik Československa. Organizátor peňažnej zbierky medzi americkými Slovákmi s výťažkom 1 milión dolárov.

Jozef Murgaš sa narodil dňa 17. februára 1864 v Jabrčkovej časti Farbenô, dnes súčasť obce Ťajov. Podľa svedectiev Danici Rosinovej, jeho žijúcej prapraneťere, jeho matka dlho nemohla otehotnieť a tak hneď po jeho narodení dali manželka z vďaky postaviť v záhrade kríž. Boli presvedčení, že keď vyrastie, mal by ísť študovať

do katolíckeho seminára, ktorý bol zároveň z finančných dôvodov jedinou možnosťou. Zároveň to bol matkin veľký sen, mať zo syna kňaza. O zamestnaní jeho otca sa pramene líšia. Väčšina zdrojov mu dáva maloroľnícky pôvod, alebo pravdepodobnejší bol robotnícky (uhliar), no dá sa stretnúť aj s tvrdením z archívu Mníchovskej akadémie, kde záznam v kolonke o jeho otcovi uvádza: „Ökonom“ – hospodár. Základnú školu absolvoval v rodnom Ťajove pod vedením učiteľa Karola Bergera. Danica Rosinová, spomína, že sa chodieval brávať do dielne miestneho učiteľa, kde vymýšľal rôzne elektrotechnické pokusy. Po základnej škole nastúpil na Katolícke gymnázium v Banskej Bystrici (1876 – 1880). Vynikal hlavne v technických predmetoch, ale rád aj kreslil. Kresliť ho učil profesor prírodných vied a kreslenia Jozef Božetech Klemens. Murgaš sa o ňom vo svojej autobiografii vyjadril, že mu dal prvé základné učenie v kreslení. Klemens venoval Murgašovi aj súkromné hodiny a zoznámil ho s akademickým maliarom Dominikom Skuteckým. Obaja mali na neho veľký vplyv, so Skuteckým svoje maľby v dospelosti aj konzultoval. Po ukončení štúdia na katolíckom gymnázium by šiel Jozef Murgaš najradšej študovať elektrotechniku, alebo maľbu, no jeho rodina si nemohla dovoliť platiť jeho ďalšie vzdelávanie. Patril medzi najlepších žiakov. Aby sa jeho talent nepremrhal, na odporúčania viacerých učiteľov, pokračoval aspoň v cirkevnom štúdiu. Školné uhradzała cirkev. Prijímacie skúšky absolvoval do seminárneho gymnázia v Ostrihome. Arcibiskupský úrad ho bezprostredne po prijímačkách preložil študovať medzi gymnazistov do Bratislavy (1880 – 1882) a ako píše Murgaš vo svojom denníku ...a poslal ma do malého seminára Emericana zvaného, kde som skončil 5 a 6 triedu gymnázijnmu... (J. Murgaš). Kronika Emericana, uchovávaná v knižnici Rímskokatolíckej cyrilometodskej bohosloveckej fakulty, potvrdzuje a upresňuje udávané obdobia Murgašovho bratislavského

Pokračovanie na strane 5

Odberné miesta

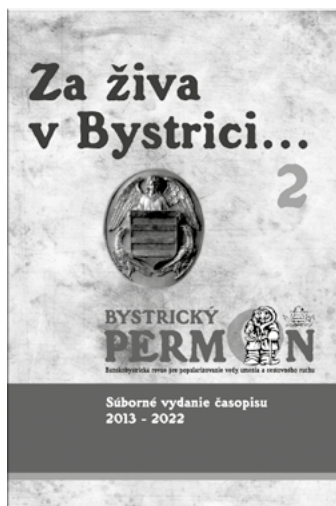
Časopis Bystrický Permon vďaka distribútorovi TOPPRES môžete stále nájsť v jeho novinových stánkoch a predajniach na týchto adresách:

Radvaň – Sládkovičova 7
 Fončorda – Kyjevské námestie 7
 Podlavice – Jasenova 2781/1
 Sásová – Fatranská 6385
 Európa – Na Troskách 69
 Sídlisko – Námestie Slobody 1
 Slovenská Ľupča – Námestie SNP 455/54

Pýtajte si náš časopis u predajcu. Je zadarmo, ale je potrebné si u predajcu nahlásiť odber.

(R. R. S.)

Naša kniha je stále v predaji!

Nedávne sme oslávili 20-te výročie našej existencie. Pri tejto príležitosti sme vydali už druhú časť súborného vydania nášho časopisu s názvom: Za živa v Bystrici 2. Viac než 600-stranová kniha prináša všetky vydané čísla časopisu za druhú dekádu jeho vydávania.

Prvá časť je beznádejne vypredaná, ale druhú časť si ešte stále môžete kúpiť buď v Informačnom centre mesta Banská Bystrica na Námestí SNP, alebo v e-shope na adrese www.amtheon.sk. Kúpou tejto knihy podporíte vydávanie časopisu Bystrický Permon alebo iných zaujímavých kníh o Banskej Bystrici.

(R. R. S.)

Granát, ktorý nevybuchuje, ale krásli

Veľa minerálov sa nachádza v okolí Banskej Bystrice, ktoré patria k skvostom nielen v našej krajine, ale aj na svete. O väčšine však vedia najmä zberatelia a odborníci. Minerály, ktoré poznajú všetci, nazývame drahokamami a vyrábajú sa z nich šperky. Všetci by však nepoznali diamant, rubín, smaragd alebo safír? Nemusíme byť však smutní, lebo aj u nás sa šperkové kamene nachádzajú. Nie sú to možno diamanty, ale sú to nádherné červené pyropy, ktoré poznáme najmä od západných susedov z Čiech aj pod názvom Český granát.

Granáty sú široká skupina minerálov, kde pyropy patria medzi najzaujímavejšie. Už od Rímskych čias sú vyhľadávanými šperkářskými kameňmi. Jeho názov je odvodený od ohňa pyrop – ohnivý. Kryštalizuje v kubickej – kockovej sústave. Má krásnu krvavočervenú farbu a sklený až hodvábný lesk. Býva priehľadný až priehľadný. Má dobre vyvinuté kryštály, ktoré sa často nachádzajú v naplaveninách. Ich veľkosť je len niekoľko milimetrov a kryštál, ktorý je väčší než pol centimetra je raritný. Pokiaľ sa minerál nachádza vo vodnom toku, voda ho často obrúsi.

U nás je možné nájsť granáty – pyropy v Ľubietovej na toku Vódka a tiež v oblasti Troch vŕd v susednom katastri. Kamene, ktoré sa dnes dajú nájsť iba vzácne sú nepatrne a je k nim potrebná lupa. Z minulosti sa dochovali správy aj o tom, že tu bol pyrop hľadaný ako šperkářsky kameň a jeho najväčšie exempláre dosahovali veľkosť do 3 mm.

Richard R. Senček

Návrat syna

Báseň venovaná Ladislavovi Hudecovi

Každá spretŕhaná rodina
 má preveľkú radosť
 z návratu strateného syna
 Tobôž zo syna ktorý nebol márnotrpný
 lež výnimočný a mohla byť na neho
 hrdá rodná krajina

Takým bol aj náš vzácný rodák
 úspešný svetový architekt
 ktorý prv než mohol uplatniť
 svoj talent v starej vlasti
 bol krutou vojnou odviazý
 cez zajatie na Sibíri do ďalekej Číny
 Tam v Sanghaji ho preslávili
 novátorské počiny
 Jeho ázijské mrakodrapy otvorili mu dvere
 do sveta Európy i Ameriky

Všade uznávali a obdivovali
 jeho výnimočné stavby
 Všade ho poznali
 len doma sme na neho pozabudli
 Dlhé roky bol pre nás takmer stratený
 Slovensko žiaľ až po jeho smrti
 bližšie spoznalo
 jeho veľkolepé dielo
 ktoré teraz vďačne obdivujeme
 a zároveň Pánu Bohu ďakujeme
 že sa nám vrátil domov
 i keď len po smrti
 a to vďaka jeho túžbe želanu
 byť uložený doma do rodnej zeme
 do hrobky svojich vzácných predkov

Tak vzácný náš rodák odpočívaj v pokoji
 uchovaný vo vďačnej pamäti národa.

Elena Cmarková

Chalkopyrit – ten čo sa hrá na pyrit

Jeho výrazná farba vzbudzovala pozornosť už v dávnoveku. Ide o pomerne bežný minerál, ktorý sa nachádza na viacerých ložiskách na Slovensku alebo v zahraničí. Svoje pomenovanie dostal podľa podobnosti s pyritom. Pretože obsahuje meď, pokiaľ sa nachádzal vo väčšom množstve bol vyhľadávanou rudnou surovinou. Jeho prítomnosť prezrádzajú aj iné minerály na, ktoré sa môže rozkladať, napríklad malachit alebo azurit.

Kryštalizuje v štvorcovej – tetragonálnej sústave. Vytvára pseudotetraédrické kryštály, ktoré bývajú ryhované, plochy bývajú zdvojitnené, môže mať aj kompaktnú, celistvú alebo obličkovú formu. Má mosadznovožlté sfarbenie, ktoré majú rôzne nábehoové farby. Minerál je nepriehľadný a má kovový lesk. Rozpúšťa sa v kyselíne dusičnej a plameň zafarbuje do žltozelena.

U nás sa vyskytuje na haldách ložísk v Španej Doline, Pieskoch a Richtárovej a tiež v okolí Ľubietovej najmä na ložisku v Podlipe a Svätodušnej. Nálezky sú prevažne drobné a ojedinelé. Na Slovensku sa nádherné kryštály nachádzajú v Banskej Štiavnici. Z ďalších nálezísk spomeneme Smolník a Mlynky. Veľmi pekné exempláre pochádzajú z Nemecka, Francúzska alebo Španielska a predovšetkým z Japonska.

Richard R. Senček

Granát		Chalkopyrit	
Vzorec:	Mg,Al ₃ [SiO ₄] ₃	Vzorec:	CuFeS ₂
Tvrdosť:	7 – 7,5	Tvrdosť:	3,5
Hustota:	3,65 – 3,84 kg.dm ⁻³	Hustota:	4,1 – 4,3 kg.dm ⁻³
Vryp:	biely	Vryp:	zelenočierny

JÁN MICHAL TIRTSCH (1738 – 1822)

– ten, ktorý učil Samuela Libaya –

Ján Michal Tirtsch (tiež: *János, Johann, Mihály, Michael, Michaël, Tirsch, Tír, Tiertsch*) sa narodil v Palúdzke (dnes časť Liptovského Mikuláša) v Liptovskej stolici v roku 1738 v rodine Kristiána Tirtscha a Judyty rod. Krombacherovej. Tirtschov otec bol vedúcim hospodárskym úradníkom na panstve grófa Zmeškala. (Pozn. autora: Pôvodne sliezsky rod, patriaci k starým oravským šľachtickým rodom). Centrom panstva bola práve Palúdzka. Zlatnícke nadanie začal rozvíjať v Banskej Bystrici u zlatníckeho majstra Samuela Hallera st. (1718 – 1774), ktorého kariéra v meste je ohraničená rokmi 1744 – 1774. Haller st. prijal 28. októbra 1753 za učňa 15-ročného Michala Tirtscha a 30. júna 1759 ho z učenia oslobodil. Predpokladá sa, že v rámci povinnej tovarišskej vandrovy zostal v roku 1770 v Bratislave, kde požiadal o prijatie do miestneho cechu. Jeho iniciácia neprebehla ľahko a mala niekoľko problémov. Mešťanom Bratislavy sa stal 13. februára 1771 a o rok neskôr 11. februára 1772 sa ako 38-ročný oženil. S manželkou Julianou Rosinou rod. Pfeifferovou mali 5 detí:

Majstrovská značka Jána Michala Tirtscha. Zdroj: Filip Glocko.

- Ján Bohuslav (krst 18. marca 1774), stal sa obchodníkom;
- Ján Juraj (krst 18. mája 1780),
- Ján Ondrej (krst 7. marca 1782),
- Katarína Karolína (krst 2. januára 1786),
- Terézia Kristína (krst 9. júna 1793);

Ján Michal Tirtsch zomrel 10. augusta 1822 v Bratislave, mal 84 rokov. Všetky svoje výrobky, ktoré počas aktívneho života vytvoril, označoval iniciálami „MT“.

Peripetie v zlatníckom cechu v Bratislave (1770 – 1817)

- Dňa 26. augusta 1770 požiadal 32-ročný tovariš Michal Tirtsch o prijatie do bratislavského zlatníckeho cechu. Cech žiadateľa odmietol, musel však zaplatiť manipulačný gebiehr/poplatok 2 zlaté.
- O necelý mesiac sa na žiadosť Michala Tirtscha uskutočnila 12. septembra 1770 cechová schôdza, na ktorej Tirtsch oznámil predstavenstvu cechu, že aj keď odmietavé stanovisko rešpektuje, nechá si svoju žiadosť o prijatie do cechu ešte raz prešetriť. Tirtsch zaplatil gebiehr/poplatok 2 zlaté.
- Na Tirtschovu žiadosť zasadla o mesiac neskôr 9. októbra 1770 znova cechová schôdza. Doterajšie obštrukcie predostrelí členovia zlatníckeho cechu cisársko-kráľovskému konzíliu, ktoré rozhodnutie cechu a zamietnutie Tirtschovej žiadosti potvrdilo.
- Dňa 9. decembra 1770 opätovne zasadol cech s informáciou, že konzílium žiadosť odmietlo po druhý raz. Zlatnícki majstri boli vyslaní osobne ako zástupcovia cechu do Viedne na rokovanie: *Unsere Reise nach Wien forts gesetzt haben, und die deputirten waren: H. Josef Waidenovsky und F. Kojanitz.*/Naša cesta pokračovala do Viedne, vyslanci boli H. Josef Waidenovsky a F. Kojanitz. (Pozn. autora: Josef Waidenovsky bol bratislavský zlatnícky majster spomínaný v rokoch 1738 – 1781, František Kojanitz bol bratislavský zlatnícky majster spomínaný v rokoch 1759 – 1770).
- V novom roku 1771 sa uskutočnila 17. februára cechová schôdza, kde však tentoraz Michal Tirtsch priniesol cisársky kráľovský rozkaz, ktorý zverejnil pred cechom a radou. Na základe tohto rozkazu Tirtscha napokon prijali za člena cechu bratislavských zlatníkov. Zároveň zaplatil požadovaný poplatok *Forderungelt/preddavok* 2 zlaté.
- V roku 1771 (bez konkrétneho dátumu) zasadol cech a Tirtschovu predloženú kresbu ako návrh budúceho majsterštuku posúdil ako nedostatočnú a odmietol ju. Tirtsch sa zaviazal,

že vyhotoví novú kresbu. Zaplatil *gebühr/poplatok* 2 zlaté.

V apríli 1771 predložil Tirtsch strieborný majsterštuk, ktorý mal však podľa členov cechu niekoľko chýb, preto mu udelili pokutu 6 zlatých. Strieborný majstrovský kus vykúpil za 4 zlaté. Tirtsch musel zaplatiť navyše za pečatidlo 1 zlatý, za požadovaný *preddavok/Forderungelt* 1 florén, za majstrovské právo 30 zlatých, za cechovú hostinu 10 zlatých a okrem toho ešte za články/artikuly – *zu die Articeln* – 10 zlatých.

Napriek problémom patrilo Tirtsch k známym a remeselné zručným bratislavským zlatníkom. V súvislosti s banskobystrickými zlatníkmi je zaujímavé, že na majstrovskú skúšku prijal k sebe Michala Kmetovinyho (1754 – 1808), ktorý sa vyučil v Banskej Bystrici tiež u zlatníka Samuela Hallera st. a v roku 1770 bol z učenia prepustený. O desať rokov neskôr, 2. decembra roku 1781 vyhotovil tovariš Michal Kmetoviny u svojho majstra Tirtscha v Bratislave majsterštuk – medailón. (Pozn. autora: Rodina Michala Kmetovinyho bývala v Banskej Bystrici v dome č. 26 na dnešnej Dolnej ulici. Kmetovinyho prijali 20. januára 1782 za majstra bratislavského cechu zlatníkov. Ako zlatník sa spomína až do roku 1807. O rok neskôr 16. marca 1808 zomrel ako 54 ročný.)

- Dňa 12. októbra 1783 cechové združenie a cechmajster riešili písomnú informáciu, ktorú predložil miestodržiteľskej rade Michal Tirtsch v mene celého cechu vo veci utajeného tavenia striebra.
- Cechové združenie a cechmajster 14. decembra 1783 spolu rokovali o návrhu, ktorý za cech predložil pred miestodržiteľskú radu opäť Michal Tirtsch. Týkala sa patentu (Pozn. autora: Pravdepodobne išlo o patent na tavenie striebra) vydaného 3. októbra 1783.
- Dňa 6. novembra 1817 prebehlo medzi Michalom Tirtschom a cechom rokovanie, ktoré súviselo s ukončením Tirtschovej zlatníckej praxe. *Na žiadosť Michala Tirtscha zasadne cech a 80-ročný zlatník prednesie svoj zámer, že chce zrušiť svoje remeselné právo a všetky svoje cennosti a nástroje si želá predat.* Cech sa dohodol na nasledovnom riešení:

1. *Tirtschovi* ním určenú hodnotu nástrojov vymení v hodnote 1000 viedenských zlatých a *zaviaže sa zložiť túto sumu od dnešného dňa do 8 dní.*
2. *Michal Tirtsch sa pred cechom zriekne všetkých svojich remeselných práv a tým zruší všetky relevantné nároky.*
3. *Dielnu (obchod) prevezme pán Mayer a ručí za sumu prenájmu. Z dôvodov väčšej hodnovernosti túto dohodu v cechovej knihe Tirtsch vlastnoručne podpíše.*

Ján Michal Tirtsch a Samuel Libay

Ján Michal Tirtsch sa venoval aj výchove novej zlatníckej generácie. Počas svojej činnosti vychoval 5 budúcich adeptov zlatníckeho remesla: Viedenčana Jána Kristiána Forrera, Kristófa Grosza, Jána Benjamína Fritschera, syna trnavského zlatníka Jána Zigmunda Birka – Gottfrieda Birka (1801 – 1836) a Samuela Libaya, jedného z najlepších novodobých uhorských zlatníckych majstrov, pôsobiaciho v Banskej Bystrici.

Pokračovanie na strane 12

Spomienka na scénografa Pavla Herchla

(27. 3. 1924 Banská Bystrica – 2. 8. 1993 Krpáčovo, okr. Brezno)

Pavol Herchl. Zdroj: ŠVK – LHM

Práve v tomto roku si pripomíname sté výročie narodenia banskobystričského rodáka Pavla Herchla. Najčastejšie ho volali Paľo, Pavol, niekedy aj Pavel. Vďaka svojmu talentu sa Paľo Herchl vypracoval na vynikajúceho scénografa napriek tomu, že nebol absolvent vysoké školy. Dokázal pomocou mála povedať mnoho, prostredníctvom veľmi jednoduchých prvkov vytváral sugestivnú atmosféru, dokázal čarovať s farbou a osvetlením... Maľoval rád už od detstva. Na želanie rodičov študoval, či skôr sa „trápil“ na Obchodnej akadémii v Banskej Bystrici, ktorú ukončil v roku 1945. Už počas strednej školy mal prvý

kontakt s divadlom, ako o tom hovoril aj na besede v Literárnom a hudobnom múzeu: „Ja som prišiel k divadlu ako slepá kura k zrnú. Začal som chodiť do divadla v Národnom dome, spolu so svojimi priateľmi z Obchodnej akadémie, ako uvádzač. Jožko Moravčík bol vedúcim našej uvádzačskej skupiny. Bez pečiatky od jeho razítka vyrobeného z krumpľa nemohol byť nikto uvádzačom. Panovala tam hierarchia. Kto prišiel posledný, musel uvádzať na galérii. Pomalicky sa potom dostával dole. Ja som sa vo svojich pätnástich rokoch dostal dole, až na javisko. A tam som začal stavať kulisy. Spolu s partiou pána Bielika. Začalo ma to veľmi baviť.“¹ V tomto období pôsobil v Národnom dome ochotnícky Divadelný súbor Andreja Sládkoviča.

Počas povinnej dvojročnej vojenskej služby účinkoval ako súčasť komparzu v košickom divadle. V Košiciach slúžil aj herci z Nového Jičína, na radu ktorých sa zúčastnil hereckého konkurzu, pretože jeho pôvodná túžba bola stať sa hercom. Ziaľ, neovládal dobre český jazyk, a tak ho v roku 1948 prijali v Beskydskom divadle v Novom Jičíne ako maliara kulís. Pôsobil tam slovenský scénograf Ladislav Vychodil, neskôr profesor katedry scénografie na Vysokej škole múzických umení v Bratislave, ktorý Pavlovi Herchlovi pomohol zdokonaľiť sa v scénografii.

V roku 1952 získal Pavol Herchl svoje prvé angažmán ako scénograf v Divadle Jozefa Gregora Tajovského vo Zvolene. Po dvoch divadelných sezónach začal pôsobiť (1955) ako scénický výtvarník v Sliezskom divadle Zdenka Nejedlého v Opave, kde v roku 1956 získal ocenenie za scénický výpravu drámy Jozefa Kajetána Týla *Palíšova dcéra*. V tom istom roku navrhol pre Beskydské divadlo v Novom Jičíne scénu pre ďalšiu Týlovu drámu *Drabomíra a její synové*. Túžba po rodnej Banskej Bystrici sa mu splnila v roku 1959, keď nastúpil do novovzniknutej Spevohry Divadla Jozefa Gregora Tajovského, t. j. poľnohospodársky DJGT vo Zvolene so sídlom v Národnom dome v Banskej Bystrici. Až v roku 1993 sa operná zložka osamostatnila a dostala štatút s novým názvom Štátna opera v Banskej Bystrici. Pavol Herchl tu pracoval tridsať rokov ako scénograf, dokonca aj ako šéf výpravy (1961 – 1965), od roku 1986 do 1990 už len na dohodu. Odborná kritika vysoko ocenila mnohé jeho scénické návrhy, napr. k operám *Beg Bajazid* (1966), *Rusalka* (1977), *Jánošík* (1984) alebo k inscenácii *Poručík a Marjutka* (1962, DJGT Zvolen), o ktorej sa vyjadril teatrológ Ladislav Lajcha takto: „Kreftova adaptácia Lavreňovovej novely pod názvom *Poručík a Marjutka* sa pre Herchla stala príležitosťou k rýdzo symbolickému vyjadreniu mora jednou štylizovanou bielou vlnou. Aj v prípade tejto inscenácie – rovnako ako iných – Herchllova scénografia smerovala k väčším, dekoratívne poňatým plochám. Veľkú úlohu v jeho tvorbe hrala vždy farba. Uplatnil ju v dekorácii i v osvetlení.“² Popritom vyrábala do kina Urpín „reklamu“ na filmy. Bola to pipľavá práca, pri ktorej na sklá v tvare štvorca (9 x 9 cm) lepil vyrezané farebné fólie. Takto vyrobené upútavky sa potom premietali na plátno.

Pavol Herchl ako scénograf spolupracoval aj s inými profesionálnymi divadlami. Bola to hlavne činohra DJGT vo Zvolene, Divadlo Ol-

Pavol Herchl: výtvarný návrh scény k opere Jána Cíckera *Juro Jánošík*, pastel, 1968. Divadlo Jozefa Gregora Tajovského – Spevohra Banská Bystrica (dnes Štátna opera).

dřicha Stibora v Olomouci, Štátne divadlo v Košiciach, Mestské divadlo v Ziline, Divadlo Slovenského národného povstania v Martine a aj Elbe-Elster-Theater vo Wittenbergu (Nemecko). Na jeho výtvarné návrhy a dobré rady čakali aj divadelní ochotníci, najčastejšie v Divadelnom súbore Andreja Sládkoviča v Banskej Bystrici či ochotníci od Telgártu po Krupinu.

Pavol Herchl bol ocenený na Jiráskovom Hronove 12. 8. 1956 za scénické riešenie hry Pavla Országha *Hviezdoslava Herodes a Herodias*. V roku 1950 a 1960 získal druhú cenu Divadelnej žatvy a 15. októbra 1984 mu bol ministrom kultúry Slovenskej socialistickej republiky udelený čestný titul Zaslúžilý pracovník kultúry za dlhoročnú svedomitú umeleckú prácu a kultúrno-spoločenskú angažovanosť.

Vo voľnom čase Pavol Herchl často chodil do prírody, hlavne do obce Dubová, kde maľoval svoje krajinky. Rád trávil čas aj s rodinou. S manželkou Helenkou Sojakovou sa oženil po skončení vojenskej služby. V roku 1954 sa im narodil prvý syn Peter, neskôr syn Pavol (1955) a napokon dcéra Katka (1956). V scénografickej tvorbe pokračuje vnučka Barbora Herchlová, ktorá je dcérou syna Pavla.

V Literárnom a hudobnom múzeu uchovávame rozsiahlu kolekciu (526) jeho scénografických prác: výtvarné návrhy scén, výtvarné návrhy kostýmov, technické návrhy scén, štúdie k návrhom kostýmov, ako aj makety scén. Z hľadiska výtvarných techník sú to akvarely, tempera, pastel, kresba tušom, olej na zamate. Scénografické návrhy predstavujú začiatok jeho tvorby poznačený popisným realizmom s dôrazom na detail až po vynikajúce návrhy s citom pre výtvarnú skratku, jednoduchosť, štylizovanosť a symbolicky vyjadrený tvar.

Z rozsiahlej kolekcie v zbierkovom fonde ŠVK – Literárneho a hudobného múzea sme pripravili výstavu **Umelecká výpoveď scénografa Pavla Herchla**, ktorou si propomíname originálneho vzácneho umelca a človeka.

Mgr. Mária Lásková
SVK BB – LHM

Zdroje a literatúra

HERCHLOVÁ, Barbora. *Paľo Herchl – bakalárska práca*, VŠMU, Bratislava, 2006, 81 s.

LAJCHA, Ladislav. *Súčasná slovenská scénografia*, Pallas, Bratislava, 1977, 242 s.

ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Pavol Herchl, ev. č. L 07749, Herchl, Pavol: beseda v LHM, 1990, videozáznam VHS

¹ ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Pavol Herchl, ev. č. L 07749, Herchl, Pavol: beseda v LHM, 1990, videozáznam VHS

² LAJCHA, Ladislav. *Súčasná slovenská scénografia*, s. 42 – 44, Pallas, Bratislava, 1977

160 rokov od narodenia Jozefa Murgaša – slovenského Da Vinciho I.

Pokračovanie zo strany 1

ho štúdia. Podľa zápisu tu „Murgas Josephus“ študoval v školských rokoch 1881/82 a 1882/83 (Protocollum Venerabilis Seminarii S. Emerici Ducis). Posledné dva ročníky doštudoval v piaristickom gymnáziu v Ostrihome (1883 – 1884), kam v tej dobe radi dávali študovať študentov slovenského pôvodu. Dokumentácia z obdobia štúdií v Ostrihome nie je archívne spracovaná, k dispozícii sú svedectvá priamo od Murgaša, ktorý si rád spomínal, ako mu vicerektor Gabriel Sóoky sprístupňoval na fyzikálne pokusy jednu zo školských miestností, podporujúc jeho talent a záujmy. Potvrďuje to aj Danica Rosinová, keď píše: *Keď študoval za kňaza v Bratislave a Ostrihome, umožnili mu experimentovať v tamojších školských kabinetoch. Jozef Haľko uvádza, že vo ôsmom maturitnom ročníku bol medzi profesormi veľmi obľúbený, pretože im maľoval plné izby obrazov. Zmaturoval s vyznamenaním a v štúdiách pokračoval na Ostrihomskej bohosloveckej fakulte. Počas štúdií ho opätovne preložili na bohosloveckú fakultu*

Rodný dom Jozefa Murgaša, 2023

v Banskej Bystrici, kde štúdiá završil. Vo voľnom čase sa zaujímal o elektrotechniku a maľbu, no nie všetci profesori mu umožnili rozvíjať jeho záľuby. Vysviacka za kňaza sa konala dňa 10. novembra 1888 v katedrále sv. Františka Xaverského v Banskej Bystrici. Viedol ju jeho mecén banskobystrický diecézny biskup Imrich Bende. Svoju prvú sv. omšu slúžil v špitálskom kostole sv. Alžbety dňa 14. novembra 1888 a prímichnú omšu v kostole sv. Jána Krstiteľa v Tajove dňa 17. novembra 1888. Prvé pôsobisko Jozefa Murgaša ako kaplána bola Dubová, ktorá patrila pod farnosť sv. Mikuláša v Nemeckej.¹ Farárom vo farnosti bol Ferdinand Bitter. V tom čase sa mal Dominik Skutecký za Jozefa Murgaša prihovoriť u bystrického biskupa Imricha Bendeho, aby mu umožnil študovať v Budapešti na „majstrovskej škole“ pre učiteľov a profesorov kreslenia. V protokole biskupskej kúrie dekrétom č. 489 zo dňa 25. mája 1889 biskup štúdiá odobril a oznámil farárovi Bitterovi, že posla kaplána Murgaša študovať na maliarsku akadémiu do Budapešti. V dokumentácii Archívu maďarskej univerzity výtvarných umení sa uvádza, že do budapeštianskej školy sa zapísal ako stážista v školskom roku 1889/1890 za poplatok 20 forintov. Pri zápise si uviedol znalosť štyroch jazykov-slovenský, maďarský, latinský a nemecký. Ubytovaný bol v II. budapeštianskom obvode na Török utca 4 (Archív maďarskej univerzity výtvarných umení). Na tej istej adrese býval aj Eugen Doby, vedúci kovoryteckého odboru kresliarskej školy, ktorý bol podobne ako biskup Bende členom Uhorského združenia úžitkového umenia. Je možné, že sám Bende vybavil Murgašovi prostredníctvom Eugena Dobyho toto ubytovanie. Po roku, so slušnými základmi odišiel študovať na povestnú štvorročnú Výtvarnú akadémiu do Mníchova.² Ako uvádza Murgaš vo svojej autobiografii: *...složil som s úspechom záležku v akademii a hlásil som sa do Naturklasse profesora Jána Hertericha. Archív Mníchovskej akademie potvrdzuje, že „Joseph Murgas“ sa na štúdiá prihlásil ako 26 ročný v pondelok 20. októbra roku 1890. Bolo to po krátkom pobyte v súkromnej škole maďarského maliara Simona Hollósyho v Mníchove. V kolonke rodisko je uvedené „Tajo (Ungarn), v kolonke otec: „Ökonom, katholische“.* Po dvoch rokoch

¹ Schematismus diocesis neosoliensis pro anno MDCCCLXXXIX, typis Machold, s. 26 – 27.

² Doložené dekrétom č. 523 zo dňa 20. júna 1890, v ktorom je informovaný Jozef Murgaš o ďalších jeho štúdiách na bavorskej maliarskej akademii v Mníchove

Jozef Murgaš postúpil do Mal-klasse prof. Hoeckera, s ktorým sa zúčastňoval aj plenérov, s následným vystavením obrazov na tradičnej koncoročnej výstave. Za zmienku stojí, že na akadémiu študoval (1890 – 1893) spoločne s Jozefom Hanulom. Murgašova výtvarná tvorba zahŕňa hlavne figurálne kompozície na sakrálnych a žánrových obrazoch, portréty a krajiny. Jeho portrétné kresby ceruzkou sa vyznačujú mimoriadnou plasticitou a širokou svetelnou škálou, takže vyzerajú ako fotografie. Z jeho gymnaziálnych a teologických štúdií sú známe len jeho kópie starých majstrov zo 17. a 18. storočia.

Jozef Murgaš, Zdroj: Internet

Väčšina jeho obrazov sa dnes nachádza v súkromných rukách. Prístupný je oltárny obraz sv. Alžbety v špitálskom kostole v Dolnej ulici v Banskej Bystrici, kópia Munkácsyho Krista pred Pilátom v reprezentatívnej miestnosti Biskupského úradu v Banskej Bystrici a sv. Alžbety podľa Kiesen-Mayera tiež Biskupský úrad Banská Bystrica. Traduje sa, že namaloval obrazy bočných oltárov v Dubovej, ktoré však boli v rokoch 1985 a 1987 pri úpravách interiéru odstránené a poznáme ich len z fotografií. Je mu prisudzovaný aj obraz sv. Juraja v Lopeji a sporné je tiež autorstvo obrazu sv. Bartolomeja vo Vrcku. Anna Senčková

Pokračovanie v budúcom čísle

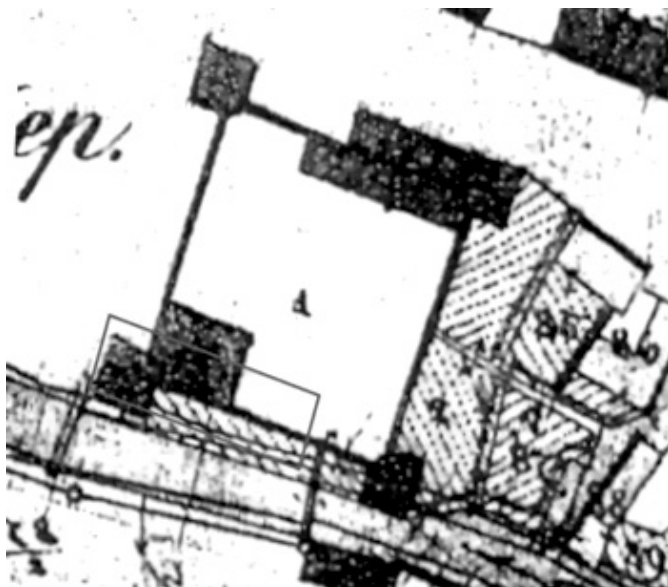
Zdroje a literatúra

- Ján BARICA: Vede a národu (Smena Bratislava 1988)
- Gabriel BRENDZA: Pôsobenie Jozefa Murgaša v Banskobystrickej diecéze v rokoch 1888 – 1896 In Jozef Murgaš, reflexie života a diela v medzinárodnom kontexte (ŠVK, Banská Bystrica 2014)
- Richard FILIPKO: Vedecký rodinný klan Jozefa Murgaša; rozhovor s Danicou Rosinovou (Hospodárske noviny 12.5.2019)
- Jozef HAĽKO: Niektoré nové dokumenty a materiály k výskumu života a diela Jozefa Murgaša In Jozef Murgaš, reflexie života a diela v medzinárodnom kontexte (Štátna vedecká knižnica, Banská Bystrica 2014)
- Ľudovít HOLOŠKA: Poznámky ku kresbám Jozefa Murgaša (in: Jozef Murgaš, reflexie života a diela v medzinárodnom kontexte (Štátna vedecká knižnica, Banská Bystrica 2014)
- Klub Jozefa Murgaša a Jozefa Gregora Tajovského v Bratislave (<https://www.jozefmurgas.sk/>)
- Jozef MURGAŠ: Autobiografia In New Yorkský denník 14.5.1919 roč. 15 s.2 (In JOZEF HAĽKO: Niektoré nové dokumenty a materiály k výskumu života a diela Jozefa Murgaša in: Jozef Murgaš, reflexie života a diela v medzinárodnom kontexte (Štátna vedecká knižnica, Banská Bystrica 2014)
- Protocollum Venerabilis Seminarii S. Emerici Ducis, procuratum Anno 1748. die 30. aprilis. Zoznam študentov v školských rokoch 1881/82 a 1882/83
- Richard R. ŠENČEK: Jozef Murgaš na známkach a v zbierkach Poštového múzea (In Jozef Murgaš, reflexie života a diela v medzinárodnom kontexte (ŠVK, Banská Bystrica 2014)
- Ján ŠEBO, Miroslav HORNÍK: Vynálezy Jozefa Murgaša v rádiotelegrafii a ich vplyv na rozvoj spoločnosti (In Jozef Murgaš, reflexie života a diela v medzinárodnom kontexte (ŠVK, Banská Bystrica 2014)
- Soňa ZVÁČOVÁ: Osobnosti Tajova a Jabríkovej (In Tajov a Jabríková; Vladimír Sklenka, Anita Murgašová, Anna Chlebencová a kol., DALI-BB Banská Bystrica 2019)
- Ján TIBENSKÝ: Dejiny vedy a techniky na Slovensku (Osveta, Martin 1979)
- Margita VALEHRACHOVÁ: Technik v reverende (Perfekt, Bratislava 2008)
- Juraj VODA: Jozef Murgaš, priekopník rádiotelegrafie (Osveta, Martin 1955)
- Jozef VRANKA: Z doliny prerástol hory (Arimes, Bratislava 2004)
- Ferdinand VRÁBEL: Jozef Murgaš a Československo (milióndolárová zbierka a otázka zamestnania); (In Jozef Murgaš, reflexie života a diela v medzinárodnom kontexte (ŠVK, Banská Bystrica 2014)

Zaujímavosti Banskej Bystrice a okolia očami študentov

Katedry geografie a geológie Fakulty prírodných vied
Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

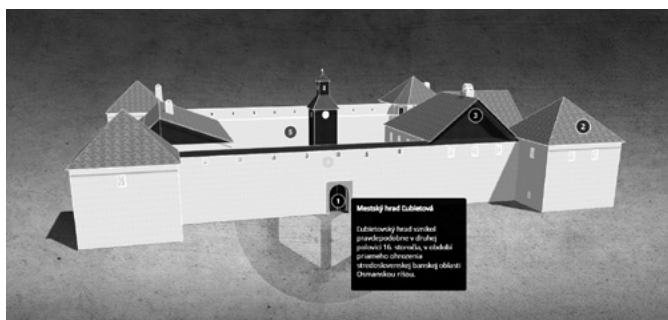
Rekonštrukcia Ľubietovského mestského hradu s využitím 3D modelovania

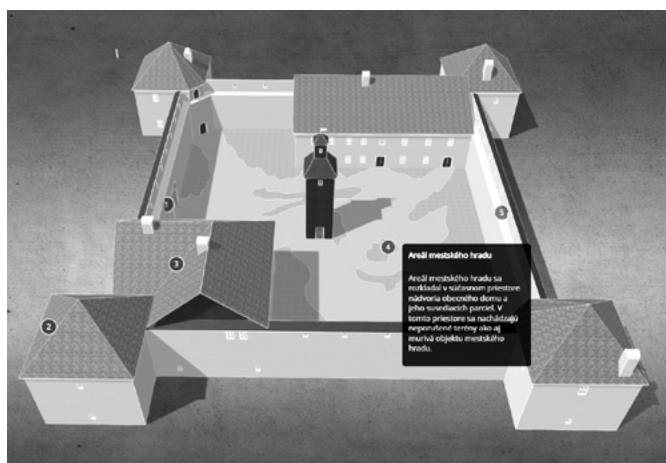
Pôdorys hradu podľa plánu obce z roku 1866, Zdroj: Martin Kviatok, 2012

Historická fotografia hradu. Zdroj: www.lubietova.sk

Pobľad na areál hradu zo západu. Zdroj: Ján Petráš, 2023

Pobľad na areál hradu z juhu. Zdroj: Ján Petráš, 2023

Detail historickej rekonštrukcie izby. Zdroj: Ján Petráš, 2023

Súčasťou juhozápadného opevnenia bol aj murený objekt, podľa domniek sídlo komorského grófa, ktorý dohladal na ťažbu. Zdroj: Barbora Králiková, 2023

Objavujeme silu ukrytú v rastlinách

Príroda nám poskytuje množstvo hodnôt, či už sú materiálne alebo duševné. Okrem zážitkov láka svojou pestrou ponukou lesných plodov, ale aj liečivých rastlín. Práve tie vedia vo veľkej miere človeku pomôcť, ale aj ublížiť. Liečivá rastlina sa deťmi ako rastlina, ktorá sa využíva na liečebné účely. Často sa stretávame aj s pojmom droga. Toto pomenovanie pochádza z francúzštiny a označuje surovinu na výrobu liečiv. Práve drogy delíme na jedovaté a nejedovaté. Upríamime pozornosť práve na tie jedovaté. Ak by sme si urobili prechádzku po parkoch a sídliskách Banskej Bystrice, nebolo by ťažké zozbierať niekoľko druhov rastlín, ktoré môžeme označiť týmto prívlastkom.

Prilbica tuhá patrí medzi najjedovatejšie rastliny v Európe. Alkaloid akoniitín sa vstrekuje do tela aj cez neporanenú kožu. Zdroj: Jaroslava Bobáková

Mestské sídliská sú prostredím, ktorým sa prispôbil lastovičník väčší. Rastlina s nenápadným žltým kvetom z čeľade makovité je známa

hlavne ako prvá pomoc pri liečbe bradavíc alebo ako analgetikum. Obsahuje však toxické alkaloidy a jej nadmerné užívanie pôsobí toxicky na pečeň. Pri odtrhnutí z nej vyteká žlté mlieko, ktoré po kontakte s okom leptá sieťnicu. Potulkami sídliskom však natrafíme aj na druhy rastlín, ktoré tu nemajú prirodzený výskyt, ale vysádzajú sa v rámci parkovej výsadby. Častým je tis obyčajný. Aj keď táto drevina, ktorú označujeme za glaciálny relikv, má svoj prirodzený biotop les, jej kultivary sa pre dekoratívny vzhľad často vysádzajú do živých plotov. Už v minulosti sa tis využíval pri liečbe dny, reumatizmu, spájaný je s liečbou rakoviny z výťažku kôry – paklitaxelu. Celá rastlina je jedovatá okrem plodu – červeného dužinatého miešku. Otravy sa prejavujú zvracaním, poklesom krvného tlaku a smrťou v dôsledku ochrnutia dýchacieho systému. Častými okrasnými rastlinami v predzáhradkách sú konvalinky alebo čemerice. Voňavé kvety konvalinky sú krásnou dekoráciou záhrady, no jej plody – červené bobule, sú veľkým lákadlom hlavne pre deti. Celá rastlina je jedovatá, preto aj konzumácia chutne vyzeraúcich bobúľ je nebezpečná. Konvalinka obsahuje glykozidy konvalatoxín a konvalamarín, ktoré sa využívajú hlavne ako kardiotonikum (upravujú činnosť srdca). Otravy sa prejavujú nevoľnosťou, zvracaním alebo poruchami srdcovej činnosti. Zimné a skoré jarné obdobie vyhovuje kvitnutiu čemerice. Pomerne častý pestovaný okrasný druh rastliny, ukrýva v sebe toxické glykozidy aj saponín heleborín. Na jednej strane má svoje využitie ako diuretikum alebo laxatívum, na druhej strane môže spôsobiť závažné otravy napadnutím srdcového svalu, nervovej sústavy alebo sťaženým dýchaním.

Brečtan popínavý vo svojom prirodzenom prostredí rastie ako drevnatá liana, zakvitne okolo 10. roku života a dožije sa môže aj 500 rokov. Zdroj: Jaroslava Bobáková

Rekonštrukcia Ľubietovského mestského hradu s využitím 3D modelovania

Ľubietová bola osídlená už v najstarších dobách. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1379, kedy jej boli udelené mestské výsady kráľom Ľudovítom Veľkým, čím sa stala slobodným kráľovským mestom. Mestskému hradu v Ľubietovej sa v historických prameňoch medzi prvými venoval Matej Bel, ktorý spomína kúriu s radnicou, chrániacu mesto, jeho obyvateľov a drahé kovy. Podľa archeologických výskumov sa výstavba hradu datuje do druhej polovice 16. storočia, konkrétne do roku 1564. Podľa katastrálnej mapy z roku 1866 tvoril hradný komplex štyri bašty a samostatný murovaný objekt (obr. 1). Hrad mal pravidelný štvorcový tvar, no bašty boli rôzne veľkého štvorcového pôdorysu. Ľubietovský mestský hrad zanikol v 19. storočí, kedy ho rozobrali a materiál z neho využili pri stavbe obecného domu a ďalších objektov. Do dnešnej doby sa preto v obci zachovali len zvyšky jeho múrov. V rokoch 2012 – 2014 prebiehal v tomto priestore archeologický výskum pod vedením Martina Kvieta, počas ktorého boli odkryté základy juhozápadnej bašty. Pomocou počítačového softvéru Sketchfup, verzie 2017, sa 3D rekonštrukciou hradu venovali študenti druhého ročníka magisterského štúdia na Katedre geografie a geológie Fakulty prírodných vied Univerzity Mateja Bela. V rámci predmetu 3D modelovanie vybraných zložiek geopotenciálu krajiny pod vedením Mgr. Tomáša Hrdého zostavili aj uvedené návrhy pravdepodobnej podoby hradu.

Jakub Cimbala, Tomáš Hrdý
UMB BB, FPV, KGaG

Zdroje a literatúra

- SKETCHFAB. 2024. Dostupné na: <https://sketchfab.com/3d-models/hrad-lubietova-9abe1c1f6b3e4ffc81e4785570d78abc>
- KVIETOK, Martin. Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu na vedecké účely. Ľubietová – Mestský hrad parc. c. KN C 3, v k. ú. Ľubietová, okr. Banská Bystrica. Banská Bystrica, 2012.
- ŠTEFANEK, J. *Hradý a zámky na Slovensku*. 2024. [Cit. dňa 01-02-2024] Dostupné online: <https://www.hrady-zamky.sk/lubietova/>
- EUBIETOVÁ, 2024. Webová stránka obce: <https://www.lubietova.sk/obec-1/navstevnik-obce/zaujimave-stavby-v-obci-a-okoli/archeologicka-lokalita-mestskeho-hradu-136sk.html>.

Poľnohospodárska krajina poskytla priestor pre rast mnohých zavlečených druhov hlavne z amerického a ázijského kontinentu. Ak majú splňať podmienku liečivých aj jedovatých, určite by sme nemali nespomenúť durman obyčajný (známy pod názvom anjelská trúba) a blen čierny. Oba druhy tzv. burín patria do čeľade ľuľkovitých. Obsahujú vysoko toxické alkaloidy atropín, skopolamín a i-hyoscyamín. Otrava sa prejavuje halucináciami, neskôr stratou vedomia. V ľudovom liečiteľstve sú zakázané, no vo farmaceutickom priemysle sa obsahové látky využívajú na výrobu liečiv, napríklad na uvoľnenie kŕčov, tlmenie bolesti či v uspávacích prostriedkoch. Často sa z polí rozširujú aj do intravilánu miest, napríklad nekvalitnou ornico, ktorou sa vyrovnávajú terény nových detských ihrísk alebo trávnatých plôch.

Lúky okrajov mestských sídlisk upútajú krásnymi fialovými kvetmi jesienky obyčajnej. V mnohých prípadoch si ju návštevníci prírody mylia so šafranom. Ten kvitne v jarných mesiacoch a jesienka – ako už aj z názvu vyplýva – práve v tých jesenných. Na rozdiel od šafranu je prudko jedovatá. Vývin rastliny sa nám môže zdať obrátený. V jesenných mesiacoch kvitne a na jar vyrastajú listy spolu s plodmi. Tie sa koncom jari a začiatkom

Pokračovanie na strane 11

Jubilujúci Ján Levoslav Bella a Banská Bystrica

4. septembra 2023 sme si pripomenuli 180 rokov od narodenia jednej z našich najvýznamnejších hudobných osobností z prelomu 19. a 20. storočia – skladateľa, dirigenta, organistu, kňaza, neskôr i otca a starého otca – Jána Levoslava Bellu (1843 – 1936), ktorý nám zanechal bohatý hudobný odkaz. Jedna z etáp jeho rozmanitého života je priamo spojená s Banskou Bystricou. Rodák z Liptovského sv. Mikuláša, študujúci na levočskom gymnáziu (1853 – 1859), prichádza do Banskej Bystrice do siedmej triedy katolíckeho gymnázia v septembri v roku 1859. Na tamtojšej škole zmaturoval 23. júla 1861. V tomto roku nastúpil ako študent do kňazského seminára sv. Karola Boromejského (v tom čase sídlia v dnešnej Kapitulskej ulici). Okrem toho viedol v spolupráci so svojím učiteľom a neskôr kolegom, banskobystrickým regenschorim Jánom Egrym, verejné vystúpenia seminaristov a pri bohoslužbách a na hudobných besedách, navrhoval orchestrálnu a spevácke vystúpenia.

S hudbou prichádzal Bella do kontaktu už od detstva (v Levoči v školskom orchestri pod vedením Leopolda Dvořáka a Antona Húsku), pochádzal z rodiny katolíckeho učiteľa a organistu. Počiatky Bellovej hudobnej tvorby nachádzame v období štúdií v banskobystrickom kňazskom seminári (1861 – 1863), kedy mu cirkevná hudba bola blízka vďaka teologickému prostrediu, ktoré rozširovali jeho poznatky. Banskobystrický biskup Stefan Moyses odporučil Bellu po dvoch rokoch teológie na ďalšie štúdiá do viedenského jezuitskeho Pázmáne. Tam sa bližšie oboznámil s osobnosťami cirkevnej hudby, významnými pedagógmi Gottfriedom Preyerom a Simonom Sechterom. V záznamoch z Viedne nachádzame informácie o dobrom študijnom prospechu, zásluhách na nácvikoch zborového spevu, či vlastných skladbách vydaných tlačou. Počas pobytu vo Viedni sa orientoval k aktuálnym ideálom cecilianizmu.

Farský kostol Nanebovzatia Panny Márie

V Collegium Pazmanianum vo Viedni (1863 – 1869) sa Bella teoreticky venoval písaniu o cirkevnej hudbe v korešpondenciách s mnohými hudobníkmi. Jeho činnosť dokonca kladne ohodnotil Franz Liszt. Bella vo Viedni vykonával úlohu zbormajstra. V tomto období mu vyšlo tlačou niekoľko skladieb. Tu sa vykryštalizovali jeho názory a požiadavky na cirkevnú hudbu, polyfónia sa stala jeho najprirodzenejšou hudobnou rečou a on zanietým obhajcom cecilianizmu. Bella preferoval v cirkevných kompozíciách najmä mužský zbor, čo je zjavné aj pri pohľade na jeho hudobnú tvorbu z tohto obdobia. Do kostola odporúčal namiesto ženských zborov chlapčenské, tzv. Sängerknaben.

V lete v roku 1865 ho biskup Moyses povolal naspäť do biskupského sídla vo Svätom Kríži nad Hronom (dnes Žiar nad Hronom), kde sa mohol venovať niekoľko mesiacov komponovaniu katolíckej hudby. Po odchode z Viedne udržiaval stály kontakt s priateľmi v Collegium Pazmanianum. Tieto

väzby upevnila jeho kňazská vysviacka, ktorú prijal vo Svätom Kríži 19. septembra 1866 (primície mal v banskobystrickom Farskom kostole 30. septembra 1866). Od toho času bol menovaný do funkcie prebendáta banskobystrickej katedrály s povinnosťou vyučovať hudbu. Po smrti svojho ochrancu a patrona, biskupa Stefana Moyses, odchádza v októbri 1869 do Kremnice.

Bella svojimi kompozíciami pozdvihol slovenskú katolícku cirkevnú tvorbu na úroveň profesionalizmu. Naplnil pri tom požiadavku, že cirkevná hudba v duchu cecilianizmu nemá obsahovať národné prvky. Pritom sa snažil vytvoriť univerzálnu, čo možno najobjektívnejšiu a najindividuálnejšiu hudobnú tvorbu. Skladateľ dospel vývojom k takej forme vyjadrenia v oblasti cirkevnej hudby, ktorá je suverénne porovnateľná s najkvalitnejšími dielami, vzniknutými v intenciách snáh ceciliánskej reformy, ktoré si zachovali umeleckú hodnotu aj pre dnešok.

Banská Bystrica nie je ani dnes odpojená od Bellovho odkazu. Tamtojšie konzervatórium nesie jeho meno. V minulosti bola aktívna aj *Nadácia Jána Levoslava Bellu* s cieľom propagovať, šíriť a vydávať skladateľovo dielo tak, aby jeho umelecká tvorba bola integrálnou súčasťou slovenskej hudobnej kultúry. Tieto snahy podporuje aj hudobné centrum, ktoré dielam Jána Levoslava Bellu venuje osobitnú pozornosť v podobe vydávania súborného diela notových edícií jeho diel. Posledné muzikologické výskumy ukázali, že v hudobnom archíve z chóru Farského kostola sa nachádza niekoľko Bellových rukopisov, z toho jedna skladba doposiaľ nefiguruje v žiadnom katalógu skladateľových diel. Odkaz tejto hudobnej osobnosti presahuje rámec regiónu, avšak pokračujúci výskum, dostupné noty a nahrávky môžu rozširovať dôležité regionálne-kultúrne povedomie.

Martin Kelemen

Literatúra

- BÁRDIOVÁ, Marianna. Ján Levoslav Bella v kontexte cyrilometodskej tradície. In Boris Banáry, ed. *Hudobné kontexty*. Žilina : Žilinská univerzita, 2016, s. 35 – 61.
- HRNČIAROVÁ, Zofia. Význam sakrálnej zborovej tvorby Jána Levoslava Bellu v kontexte ceciliánskej reformy. In *Cantus chorialis Slovaca*, 2006. Zborník materiálov z VII. Medzinárodného sympózia o zborovom speve v Banskej Bystrici. UMB, 2006, s. 54 – 58.
- LENGOVÁ, Jana. Hudba v období romantizmu a národno-emancipačných snáh (1830 – 1918). In Oskár Elschek, ed. *Dejiny slovenskej hudby*. Bratislava : SAV ASCO, 1996, s. 195 – 242.
- MUNTÁG, Emanuel. Katolícka duchovná tvorba Jána Levoslava Bellu. In Jana Lengová, ed. *Ján Levoslav Bella v kontexte európskej hudobnej kultúry*. Banská Bystrica : Nadácia Jána Levoslava Bellu, 1993, s. 57 – 64.
- ZAVARSKÝ, Ernest. Ján Levoslav Bella. Život a dielo. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1955.

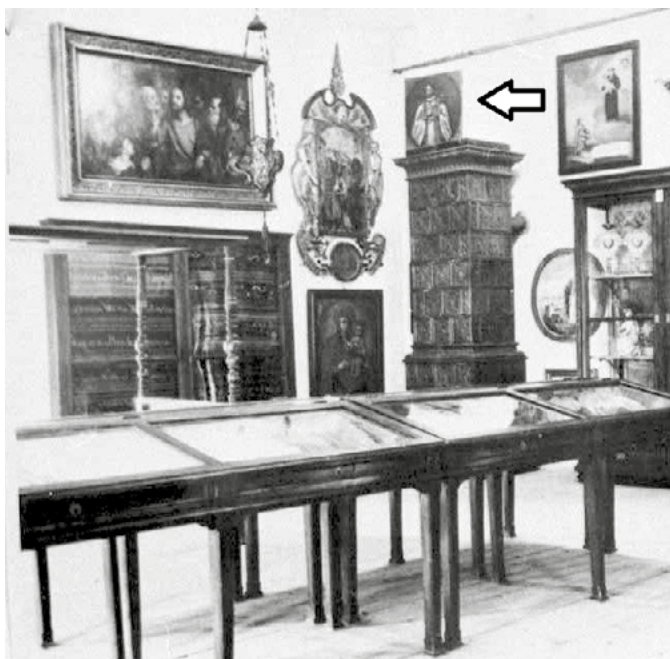
Ján Levoslav Bella

Príbeh farára Jána Benkoviča a jeho obrazu, II. časť

V poslednom čísle Permonu, ste sa mohli dočítať o životnom osude Ľubietovského farára Jána Benkoviča, ktorého v čase Turíc v máji 1682 zavraždili kurckí ponstalci na jeho ceste do Detvy. V aktuálnom článku sa pozrieme na jeho portrét, ktorý sa nachádza v zbierke výtvarného umenia Stredoslovenského múzea.

Portrét Jána Benkoviča označený šípkou na výstave cirkevného umenia na 4. poschodí v Matejovom dome v roku 1909, Zdroj: Stredoslovenské múzeum

Ide o olejomaľbu na plátne bez rámu s rozmermi 95 x 67 cm od neznámeho autora, datovanú do konca 17. resp. začiatku 18. storočia. Samotná maľba je priemernej úrovne. Plocha obrazu je rozdelená do dvoch časovo-priestorových plánov nad sebou, čo je typické pre manierizmus. Horný plán zaberá väčšinu plochy plátna. Tvorí ho kruhové tondo resp. medailón z vavrínových listov, do ktorého je na tmavohnedom pozadí zasadená mužská polpostava s krátkymi čiernymi vlasmi, fúzmi a bradou. Muž je odtý v čiernej reverende s bielym kolárikom, cez ktorú má oblečenú bielu albu zakončenú čipkou. Cez plec má prehodenú červenú štolu, zdobenú rastlinným ornamentom a žltým/zlatým lemom. Obe ruky má položené na srdci, pričom v pravej ruke drží kručifix. Dolný plán obrazu zobrazuje v ľavej polovici na pozadí štylizované sídlo, zložené z 1 budovy na kopci a 5 budov pod ňou. Stred a pravú polovicu zaberá popredie, v ktorom vidíme kňaza v čiernej reverende, kopajúceho motykou hrob. Napravo od neho stojí kurucký vojak v modrej uniforme s červenou čiapkou. V ľavej ruke drží pošvu a v pravej šabľu, s ktorou sa zaháňa. Dolný okraj obrazu je od zvyšku maľby oddelený čiernou linkou, pod ktorou sa nachádza na bielom pozadí do dvoch riadkov rozdelený čierny nápis v znení:

V. P. IOANNES BENKOVICSE SEMINARIO A.S.
Stephani Regis Parochus
LibetoBAnensis in odium Fidei ab Haereticis occisus AÖ 1681

Ctibodný otec Ján Benkovič zo seminára Sv. Štefana kráľa, farár
v Ľubietovej,
bol roku 1681 v nenávisti k viere zavraždený heretikmi

Pokračovanie na strane 11

Čo sme si pripomínali v minulom roku

V januári 2023 uplynulo 130 rokov od narodenia svetoznámeho architekta a bansko-bystrického rodáka Ladislava Eduarda Hudeca. Spomienkové stretnutie bolo v deň jeho narodenia 8. januára v priestoroch Stálej expozície architekta L. E. Hudeca v Späthovej vile. V apríli bolo 165 rokov, čo sa v Dolnej Mičinej narodil jeho otec stavitel' Juraj Hudec, ktorého stavby dodnes krásia naše mesto, hlavne terajšiu Skuteckého ulicu.

26. októbra sme si pri hrobke Hudecoviev na evanjelickom cintoríne pripomenuli 65. výročie úmrtia L. E. Hudeca za prítomnosti predstaviteľov mesta Banská Bystrica, organizátorov, učinkujúcich a aj verejnosti. V programe odzneli príspevky žiakov PŠU-husľové skladby a básen' venovanú L. E. Hudecovi predniesla autorka p. Elena Cmarková. Za CALEH prispela informáciami o histórii hrobky, jej autoroch spoluautorka knihy „Po stopách L. E. Hudeca“ Eva Furdiková.

V septembri bola do hrobky ako posledná uložená urna s pozostatkami netere architekta, dcéry jeho sestry Lívie. Tá si želala byť pochovaná pri svojich rodičoch a strýkovi Ladislavovi, ktorý jej pomohol v ťažkých revolučných časoch dostať sa z Maďarska do Ameriky. Jej urnu priviezla dcéra Gabriela s manželom a synom. Pohrebné obrady boli v evanjelickom kostole.

Otvorená hrobka umožnila poznať a zdokumentovať usporiadanie a priestory hrobky i umiestenie konkrétnych miest odpočinku členov rodiny, ktorí chceli byť pospolu aspoň po smrti. Podzemná časť hrobky bola projektovaná stavitel'om Jurajom Hudecom niekedy pred rokom 1913, keď sa na cintoríne pri mure zakladali hrobky. Prvé miesto dostal ako správca cintorína Juraj Hudec, druhé miesto rodina spolujateľa stavebnej firmy Hudec-Rosenauer – Rosenauerovci, ďalšie rodina richtára Júliusa Cesnaka a ďalšie miesta bansko-bystrické významné rodiny. Nadzemnú časť hrobky Hudecoviev projektovail diaľku L. E. Hudec. Bola hotová len v r. 1931, o čom v korespondencii informoval svojich súrodencov. Keďže sa podzemná časť robila ešte za Rakúsko-Uhorska, Juraj Hudec predpokladal, že to bude miesto posledného odpočinku široko rozvetvenej rodiny, veď bol otcom šiestich detí. V podzemnej časti bolo preto miesto pre 12 truhel a malé výklenky pre 12 urien na čelnej strane hrobky. Ešte stále je voľných 7 miest pre truhly a 4 miesta pre urny. Okrem najmladšej dcéry Juraja Hudeca Magdy piati súrodenci, dvaja zat'ovia, rodičia Juraja Hudeca/exhumovaní/, on sám s manželkou Pavlou a jej brat Eduard Škultéty sú pochovaní v tejto rodinnej hrobke. Približne po 110 rokoch je nadzemná, ale aj podzemná časť hrobky vo vynikajúcom stave.

V minulom roku sme zaznamenali a zdokumentovali aj novinku – objav stavby firmy Hudec-Rosenauer v Kremnici. Je to budova Ľubietovskej zbrojnice v tesnej blízkosti mincovne. Plány sa nachádzajú v ŠA B. B. pobočka Kremnica. Stavba bola projektovaná v r. 1912 a daná do užívania na jar 1914. Najzaujímavejšie bolo, že v súkromnom vlastníctve sa nachádza obraz tejto zbrojnice – pastel s podpisom Ladislava Hudeca z r. 1913. Nakoľko v celej dokumentácii-plánoch sa nenachádza meno projektanta budovy, len meno stavbyvedúceho, pracovné denníky, vyúčtovanie a odovzdanie hotovej stavby, predpokladáme, že ju projektovail ešte ako študent Kráľovskej technickej univerzity L. E. Hudec, ale ako študent sa nemohol pod plány podpísať. Nateraz je stavba v súkromnom vlastníctve a je na predaj. V pôvodnej stavbe sídlil na poschodí okresný úrad. Na fotografiách sme mali možnosť vidieť pôvodné zariadenie kancelárskych priestorov i s dobovým nábytkom.

Kremnica sa tak stala ďalším zo stredoslovenských banských miest, kde stavebná firma Hudec-Rosenauer zanechala stopu v podobe sakrálnych, či verejných budov, ktoré dodnes poväčšine slúžia pôvodnému účelu.

Na dve výročia L. E. Hudeca nezabudli ani v Číne. Čínska režisérka pani Chen s filmovým štábom mapovala všetky miesta na svete, kde L. E. Hudec žil. Na jar minulého roka bola niekoľko dní v Banskej Bystrici. Nakrúcalo sa v priestoroch stálej expozície v Späthovej vile, v meste kde Ladislav býval, chodil do školy, kostola kde bol krstený a konfirmovaný a kde je pochovaný. Filmový štáb bol aj v Státnom archíve Banská Bystrica, kde sa nachádzajú archívne dokumenty a režisérka bola prijatá aj primátorom J. Noskom na mestskom úrade. Môžeme byť hrdí, že taká veľká krajina ako Čína nezabúda na nášho rodáka, ktorého nepriateň osudu zahnila na Daleký východ, ale ktorý práve tam mal možnosť prejavit' svoj talent a zanechať po sebe veľké množstvo stavieb, ktoré si predovšetkým v Sahghaji veľmi vážia a chránia.

Eva Furdiková

Alžbeta Tomášková (6. 3. 1929 – 6. 11. 2022)

Alžbeta Tomášková ako Jelena Ivanovna Popovová v divadelnom predstavení *A. P. Čechova Medveď*, 1950

tohto divadielka bola ukončená v roku 1949, a tak svoje herecké schopnosti uplatňovala od roku 1950 v ochotníckom divadle ČSM (Československý svaz mládeže) – útvarová skupina Vojenského kartografického ústavu v Banskej Bystrici. Diváci ju mohli vidieť v inscenácii *A. P. Čechova Medveď* ako Jelenu Ivanovnu Popovovú⁵, alebo vo veselohre Simeona Karla Macháčka Zenichovia ako Militku.⁶ V tom čase pôsobil v súbore vojak základnej služby Milan Tomášek, pôvodom z českého Lipníka nad Bečvou (neskôr bol režisér v Krajskom bábkovom divadle v Banskej Bystrici), s ktorým si spoločne ano povedali 10. 11. 1951. Milan Tomášek založil Bábkarský súbor pri Dome armády, ktorý viedol a súčasne bol jeho režisér. Alžbeta účinkovala ako herečka v ochotníckom Divadle pracujúcich KDO Banská Bystrica, napr. v komédii Oscara Wilda *Je dôležité mať Filipa?* (1955), ktorú režíroval Imrich Gräffinger. Zahrala si vtedy so známymi hercami, ako boli Terézia Kováčová, Ondrej Zátorecký, Miroslav Nohejl a i. V roku 1955 pri príležitosti 25. výročia vzniku ochotníckeho súboru bola Alžbeta Tomášková ocenená Cestným uznaním za úspešnú prácu udeleným Radou Mestského národného výboru v Banskej Bystrici.⁷ Pod režijným vedením svojho manžela účinkovala v prvej inscenácii Malej scény bábkového divadla Domu osvetu – PKO v Banskej Bystrici ako Kaimova matka Šekele (17. 5. 1958),⁸ ne-

Banskobystrickú rodáčku, herečku a bábkoherečku **Alžbetu Tomáškovú**, rod. Otiepkovú, si dnes pamätajú už len tí skôr narodení, ktorí ako deti navštevovali v šesťdesiatych rokoch 20. storočia predstavenia Krajského bábkového divadla v Banskej Bystrici. Divadlo jej bolo nadelené dobrými sudičkami do vienka, veď sa narodila v roku 1929, keď v Banskej Bystrici vzniklo veľké Divadelné združenie¹. Prvé dotyky s divadlom zažila ako 5 – 6 ročná v Materskej škole na Lazovnej ulici, ktorá bola na svoju dobu pokroková a v tom čase sa volala ÚVODA². Neskôr si zahrala úlohu vychovávateľky v Cirkevnej katolíckej kláštornej škole.³ Bola členkou bábkarského súboru Bábkové divadlo našich detí, ktoré viedol Ján Murgaš.⁴ Činnosť

Alžbeta Tomášková ako dieťa účinkujúca v divadelnom predstavení, ležiacia s podopretou hlavou štvrtá zľava, 1935.

skôr v agitačnom pásme scénok Mikuláša Kováča *Volebné nocturno* v Divadielku Liliput (jún 1960). Výraznejšie sa mohla herecky prejavovať v novovzniknutom profesionálnom Krajskom bábkovom divadle v Banskej Bystrici, napr. v úlohe Pastierky Aničky v hre *Kačiatko* (1961). V rokoch 1967 – 1969 pôsobila v Divadle detí v Plzni, potom od 1969 – 1984 v Bábkovom divadle Žilina. Vytvárala charakterové úlohy vo výrazne diferencovaných polohách, niekedy s humorným podfarbením, napr. ako Ježibaba Erža v hre *Princezná Kukulienka* (1971) alebo ako teta Agáta v inscenácii *Pijové príboby* (1980). S klauniádou *Revue Feri a Tony*, bola v mnohých krajinách, o. i. aj v Alžírsku. Alžbeta Tomášková umrela 6. 11. 2022 v Ziline.

Mgr. Mária Lásková
SVK BB – LHM

Alžbeta Tomášková sediacia za stolom v hre *Je dôležité mať Filipa?* Zľava: Božena Moravčíková, neidentifikovaný, Tomášková, Jozef Moravčík, Terézia Kováčová, 1955.

Pramene a literatúra

- SIVÁČEK, Vladimír: Osobnosti bábkového divadelníctva na Slovensku. Slovenské národné múzeum – Múzeum bábkarských kultúr a hračiek hrad Modrý Kameň, 2003. ISBN 80-967142
- Zbierkový fond SVK-Literárneho a hudobného múzea v Banskej Bystrici, ev. č. L 05380, L 21067, L 21074, L 19838, L 21068, L 21069, L 21083.

¹ ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. DSAS. ev. č. L 05380, Divadlo pracujúcich v Banskej Bystrici: 25 rokov ochotníckeho divadla v Banskej Bystrici, 1930 – 1955, bulletin.

² ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Alžbeta Tomášková. ev. č. L 21067, Tomášková, Alžbeta: ako dieťa v divadelnom predstavení, r. 1935, fotografia.

³ ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Alžbeta Tomášková. ev. č. L 21074, Otiepková, Alžbeta: v úlohe vychovávateľky, Cirkevná katolícka kláštorná škola v Banskej Bystrici, 50 rokov 20. storočia, fotografia.

⁴ ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Bábkové divadlo Našich detí v Banskej Bystrici. ev. č. L 19838, Fotografia členov súboru, 1945 – 1949.

⁵ ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Alžbeta Tomášková. ev. č. L 21068, Otiepková, Alžbeta: ako Jelena Ivanovna Popovová v divadelnom predstavení *A. P. Čechova Medveď*, 1950, ČSM (Československý svaz mládeže) – útvarová skupina Vojenského kartografického ústavu Banská Bystrica, fotografia.

⁶ ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Alžbeta Tomášková. ev. č. L 21069, Otiepková, Alžbeta: ako Militka v divadelnom predstavení Simeona Karla Macháčka Zenichovia, 1950, ČSM (Československý svaz mládeže) – útvarová skupina Vojenského kartografického ústavu Banská Bystrica, fotografia.

⁷ ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. DSAS. ev. č. L 05380, Divadlo pracujúcich v Banskej Bystrici: 25 rokov ochotníckeho divadla v Banskej Bystrici, 1930 – 1955, bulletin.

⁸ ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Malá scéna, bábkové divadlo DO PKO Banská Bystrica. ev. č. L 21083, Cinybulk, Vojtách – Kaimovo dobrodružstvo, 17. 5. 1958, bulletin.

Príbeh farára Jána Benkoviča a jeho obrazu, II. časť

Pokračovanie zo strany 9

Ako sme už v prvej časti článku naznačili, písomné pramene hovoria jednoznačne o roku 1682, preto je tu predpoklad o väčšom časovom odstupe medzi vznikom obrazu a samotnou udalosťou. Obraz pôvodne visel v kostole sv. Zofie v Dúbravici nad kamennou krstiteľnicou, ktorá nesie erb zvolenského podžupana Tomáša Benického z roku 1694. Dozvedáme sa to zo *Schematizmu banskobystrickej diecézy* z roku 1876. Zostavovateľom bol František Vítazoslav Sasínek, ktorý zároveň informácie z tohto latinsky písaného diela priniesol aj slovenskému čitateľovi prostredníctvom *Slovenského letopisu pre históriu, topografiu a etnografiu* v tom istom roku. Obraz v kostole spomína aj Vincent Bunyitay vo svojom rukopise štvrtého zväzku *Histórie Varadínskeho biskupstva od založenia po súčasnosť* z 90. rokov 19. storočia, ktorý knižne vyšiel až v roku 1935, či *Schematismus Ostrihomskej arcidiecézy* z pera Ludovíta Némethyho z roku 1894.

Obraz si všimol aj Kornel Divald pri svojich cestách po Hornom Uhorsku v rokoch 1900 – 1919, počas ktorých mapoval krajinu a jej hnutelné a nehnuteľné pamiatky. Svoje poznatky zhrnul do rukopisu, ktorý vyšiel knižne až v roku 1999 pod názvom *Povozník svätých. Topografia a fotografie Horného Uhorska 1900 – 1919*. Divald sa zhodou okolností na základe poverenia stal aj scenáristom a autorom prvej stálej expozície banskobystrického mestského múzea, ktorá mala byť inštalovaná v nových priestoroch čerstvo zrekonštruovaného Matejovho domu v roku 1909. Pri tejto príležitosti bola popri stálej expozícii otvorená aj výstava cirkevného umenia na štvrtom poschodí, ku ktorej sa Divald v predhovore v sprievodcoví po mestskom múzeu vyjadril takto: *Súčasne s usporadovaním exponátov prebehala aj organizácia výstavy cirkevného umenia na IV. poschodí Matejovho domu, uskutočnená šľachetným rozhodnutím Farkasa Radnaiho, banskobystrického biskupa. Materiál k nej vďaka Jánovi Havranovi, titulárnemu biskupovi, banskobystrickému kanovníkovi, poslali farári rímsko-katolíckej cirkvi vo Zvolenskej župe zväčša sami od seba. Farkas Radnai, banskobystrický biskup odložil na neskoršie rozhodnutie o tom, či prepustia časť exponátov z výstavy ako aj ďalšie staré nepoužité a či zriedka užívané pamiatky múzeu. Takto sa do múzea spolu s mnohými ďalšími predmetmi dostal aj obraz Jána Benkoviča z dúbřavického kostola. Inštalovaný bol na spomínanom 4. poschodí najprv nad oknom, neskôr bol v rámci miestnosti presunutý na iné miesto, čo dokumentuje aj dobová fotografia. Divald neskôr Benkovičov obraz spomína v článku *Neznáme obrazy 17. – 19. storočia*, ktorý uverejnil v časopise *Umenie* v roku 1912, už ako majetok mestského múzea.*

V neskoršej, povojnovej slovenskej literatúre sa informácie o obraze Jána Benkoviča z dúbřavického kostola vytrácajú. Pri statiach a článkoch venovaných kostolu sv. Zofie sa často zmienuje už iba súčasný barokový oltár z roku 1760, spomínaná kamenná krstiteľnica z roku 1694, socha Pax vobis zo 16. storočia a tabuľový obraz z pôvodného gotického oltára, ktorý sa nachádza v múzeu výtvarného umenia v Budapešti (Szépművészeti Múzeum). Anton Zarevúcky vo svojom rukopise *Katalóg farností a kostolov banskobystrického biskupstva* z roku 1976 uvádza: *V kostole podľa údajov SchH (pozn.: Schematismus... z roku 1876) bol obraz Jána Benkoviča, mladého ľubietovského farára, mučeníka. Obraz už tu není a nik nevie, kde sa podel. Keď sa píše o Ľubietovej a jej dejinách z čias stavovských povstaní, býva Benkovičovo martýrstvo spomínané pomerne často, no existencia obrazu v súvislosti s Dúbravicou je vždy spomínaná v minulom čase. Akoby osud*

Portrét Jána Benkoviča v zbierkach SSM.
Zdroj: Stredoslovenské múzeum

obrazu zostal pre slovenskú literatúru zahalený rúskom tajomstvom. Naopak v maďarskom diele *Uhorské maliarstvo v 17. storočí* z roku 1953, v ktorom nechýba ani Benkovičov obraz, sa dokonca aj správne uvádza jeho uloženie v múzeu v Banskej Bystrici.

Obraz sa v súčasnosti nachádza v zbierke výtvarného umenia Stredoslovenského múzea. V roku 2022 bol podrobený ne-deštruktívnemu reštaurátorskému výskumu pod vedením Mgr. art. Miroslava Slúku, ktorý potvrdil jeho zlý technický stav a aj nevhodne použité konzervátorské postupy v minulosti. Snahou múzea bude získať potrebné finančné prostriedky na jeho celkové zreštaurovanie. Dovtedy zostane z dôvodu ochrany uložený v depozitári múzea.

Jakub Masarik
Stredoslovenské múzeum

Pramene a literatúra

- BUNYITAY, Vincent: A Váradí püspökség története alapításától a jelenkorig, Zväzok štvrtý. Debrecín 1935.
 DIVALD, Kornel: A „szentekfuvarosa“. Felső-magyarországi topográfia és fényképei 1900-1919. Budapešť 1999.
 DIVALD, Kornel: A Besztercebányai múzeum kalauza. Budapešť 1909.
 DIVALD, Kornel: Ismeretlenképek a XVII – XIX századból. In *Művészet*, 1912, roč 11.
 GARAS, Klára: Magyarországi festészet a XVII. Században. Budapešť 1953.
 GÜNTHEROVÁ, Alžbeta: Súpis pamiatok na Slovensku, Zväzok prvý A-J. Bratislava 1967.
 HANDZO, Ctibor Ján: Dejiny evanjelického a. v. cirkevného sboru v Ľubietovej. Ľubietová 1941
 NÉMETHY, Eudovít: Series parochiarum et parochorum archidiecesis Strigoniensis ab antiquissimis temporibus usque annum MDCCCXCIV. Ostrihom 1894.
 SASINEK, František: Schematismus historicus dioecesis Neosoliensis pro saeculari MDCCCLXXVI. Banská Bystrica 1876.
 SASINEK, František: Slovenský letopis pre históriu, topografiu, archeológiu a etnografiu, Zväzok 1, Skalica 1876.
 ZÁREVUCKÝ, Anton: Katalóg farností a kostolov banskobystrického biskupstva [on-line]. 1976. Dostupné na internete: <<https://knihydominikani.sk/stiahnut/kniha/zarevucky-anton-katalog-farnosti-a-kostolov-banskobystrickeho-biskupstva/>> [cit. 25. 9. 2023].

Objavujeme silu ukrytú v rastlinách

Pokračovanie zo strany 7

kom leta strácajú a na jeseň opäť zakvitne bez olistenia. Obsahuje toxický alkaloid kolchicín, ktorý sa vo farmaceutickom priemysle využíva hlavne pri liečbe dny. Otravy sa prejavujú zvracaním, poruchami trávenia aj obehovej sústavy. Podobne ako pri ostatných spomínaných rastlinách, sa ich využitie v ľudovom liečiteľstve neodporúča.

Prechádzkou mestom by sme našli oveľa viac rastlín, ktoré by sme mohli zaradiť do kategórie liečivých aj jedovatých. Spomeňme aspoň niektoré: agát, brečtan, nedozreté plody bazy či pestované prilbice. Stačí sa dôkladne okolo seba poobzerať a spoznávať silu rastlín, ktorá môže pomáhať, ale aj uškodiť.

Jaroslava Bobáková
Stredoslovenské múzeum

JÁN MICHAL TIRTSCH (1738 – 1822) – ten, ktorý učil Samuela Libaya –

Pokračovanie zo strany 3

- Samuel Libay ml. sa ako 16-ročný začal učiť za zlatníka. Vyučil sa v bratislavskej dielni u Jána Michala Tirtscha.
- Dňa 28. júna 1801 sa ako 19-ročný stal Samuel Libay zlatníckym tovarišom. V listinách bratislavského zlatníckeho cechu sa zachoval záznam, v ktorom sa píše o prepustení učňa Libaya zo stavu učňovského, že majster Tirtsch a cech prepúšťajú Samuela Liebeiho (Pozn. autora: Pravdepodobne došlo ku skomoleniu mena pri prepisoch) na stupeň tovariša. So súhlasom predstavených cechu ostal Libay ešte rok u majstra v „conditii“. K dispozícii je preklad z archívneho zápisu: „1801, 28. jún (Bratislava) – na zasadaní cechu (zlatníkov) na návrh (majstra) Michala Tirtscha (Michal Tirtsch) bol prepustený z učenia Samuel Libay (Liebei), ktorý zaplatil aj poplatok 2 zlaté. Poznámka (NB – nota bene): u svojho učiteľa mal slúžiť ďalší jeden rok.“
- V roku 1802 budúci zlatník Samuel Libay absolvoval prax u svojho učiteľa, majstra Jána Michala Tirtscha. Za ukončenie učňovstva zaplatil 2 zlaté.

Strieborná solníčka na 4 nôžkach. Zdroj: Umelecko-priemyselné múzeum v Budapešti.

Vybrané diela Jána Michala Tirtscha

- Diela zlatníka Jána Michala Tirtscha sa nachádzajú v zbierkach Umelecko-priemyselného múzea v Budapešti. Sú to:
- 1 ks *strieborná káňová kamica* na štýlovej nôžke s výškou 24 cm a ø základne 5,8 x 7 cm.
  - 1 ks *strieborná solníčka* na 4 nôžkach s výškou 4 cm, dĺžkou 4,4 cm a hmotnosťou 62,7g.
- Tirtschove diela nájdeme aj v ponukách zahraničných aukčných domov:
- 1 ks *strieborná solníčka* – valcovitá nádoba s prelamanými stenami na 4 kónicky sa zužujúcich nohách bez sklenenej vložky. Výška 8,5 cm, hmotnosť 160 g. Predmet bol vyrobený v roku 1781 a jeho katalógová cena bola 180 – 230 €.
  - 1 ks *strieborná káňová kamica* z roku 1795 s drevenou rúčkou a výškou 23,5 cm.
  - 1 ks *strieborná tabatierka* z roku 1783 s ø 9 cm a váhou 130 g.
  - 2 ks *koreničky* z roku 1795.

Webové sídlo vydavateľa: www.dicu.sk; Webové sídlo časopisu: www.permonrevue.sk; Štatút časopisu zverejnený: <https://www.permonrevue.sk/wp-content/uploads/2020/11/Statut-Bystrickeho-Permona.pdf>; ISSN pre tlačenu verziu: 2585-9420; ISSN pre elektronickú verziu: 2729-7977; Registračné číslo: OÚ-OPT-1/2003. EV 5980/21. Elektronická verzia a archív čísel je dostupná na internete: <https://www.permonrevue.sk/archiv-ciseli>; Facebook: <https://www.facebook.com/Bystricky%3C%BD-Permon-209485485741711>.

Uzávierky jednotlivých čísel: 15. februára; 15. mája; 15. augusta a 15. novembra.

Michal Tirtsch tvoril aj pre cirkevnú obec, o čom svedčí aj archívny záznam evanjelického cirkevného zboru v Myjave, ktorý zakúpil v Prešporku v roku 1795 *kalich* od istého Michala Tirtscha za 84 zlatých. Kalich bol v puzdre z jelenej kože a používal sa iba pri výročných slávnostiach počas Večere Pánovej.

Filip Glocko
Stredoslovenské múzeum

Pramene a literatúra

- GLOCKO, F.: *SAMUEL LIBAY - život a dielo banskobystričského zlatníka*, Stredoslovenské múzeum 2018, ISBN 978-80969866-7-5.
- MIHALIK, S.: *Beszterczébányai ötvösök a XV – XIX. században*. In Múzeumi és könyvtári értesítő.
- MIHALIK, J.: *Háromszáz év a pozsonyi ötvösség történetéből*. Muzeumi és Könyvtári Értesítő 5. évfolyam, Budapest, 1911.
- ŠTEFLOVÁ, L.: *Obraz evanjelických a. v. chrámov v zápisniciach kanonických vizitácií z Nitrianskeho seniorátu*.
- TORANOVÁ, E.: *Zlatníctvo na Slovensku*, Neografia Martin, Tatran Bratislava 1983.
- TORANOVÁ, E.: *Samuel Libay, banskobystričský zlatník 19. storočia*. In Vlastivedný časopis.
- Archív mesta Bratislavy, Inv. č. 755, kniha učňov z rokov 1767 – 1808.
- Štátny archív v Banskej Bystrici, fond Banská Bystrica, mesto so zriadeným magistrátom 1255 – 1922, Banskobystrický cech 1443 – 1872, C 43/3, Protokol 1641 – 1872, inv. č. E – 115.
- Štátny archív v Banskej Bystrici, fond: Banská Bystrica, mesto so zriadeným magistrátom 1255 – 1922, Banskobystrický cech 1443 – 1872, C 43/5, Učtovná kniha z r. 1817 – 1875, inv. č. E – 116.
- FONS (*Forráskutatás és Történeti Segédudományok*) XI. Évfolyam 2004. 2. szám ISSN 1217-8020.

Hľadá sa vinník

Pod týmto názvom sa objavila v časopise „Les a drevo“ v roku 1940 správa, ktorá súvisela so zvyšovaním poplatkov za drevo, ktoré vraj v krátkej dobe mohli dosiahnuť až sto percent hodnoty dreva na pni. Z výšky týchto poplatkov však neprávom obviňovali Lesnícku a drevársku radu, podobne ako v nasledovnom úsmevnom úryvku Detvania obviňovali zo zlého počasia kníhtlačiaru Macholda:

V dobrých predválečných rokoch raz prišla deputácia Detvanov do Banskej Bystrice do kníhtlačiarne Macholda a hladala majiteľa. Jako ho objavili, zburta začali stobobovať a hrubším koncom kyjaka sa šlo na neho. Sotva stačil odskočiť do druhej miestnosti. Až potom sa hladala príčina útoku. Vysvitlo, že naši dedičania nadávali na mnoho dažďov, ktoré im v tom roku pokazili úrodu. Figliarsky podnotár im ale povedal, že tomu dažďu na vine je Machold, lebo on to natlačil do kalendára.

O podobné absurdity snáď ani v súčasnosti nie je núdza.

Peter Gogola a Július Burkovský

Podporte Bystrický Permon!
IBAN SK841100000002942045367 var. symb. 12
Bez vás to nepôjde!

Vydavateľ a adresa redakcie: OZ Diversitas Culturae; Tr. SNP7/1777; 97401 Banská Bystrica; IČO 51044536, Vychádza štvrtročne; Šéfredaktor: PhDr. RNDr. Richard R. Senček, PhD. Výkonná redaktorka: Anna Senčeková & Samuel; Čestný šéfredaktor: Ing. Pavel Gender; Redakčná rada: Ján Baláz; Mgr. Jozef Ďuriančík; Ing. Július Burkovský; Mgr. Eva Furdíková; PhDr. Filip Glocko; PaedDr. Bohuslava Gregorová, PhD.; doc. PaedDr. Pavel Hronček, PhD.; Jazykový korektor: Helena Hámorská; Distribútor: TOPPRES

Webové sídlo vydavateľa: www.dicu.sk; Webové sídlo časopisu: www.permonrevue.sk; Štatút časopisu zverejnený: <https://www.permonrevue.sk/wp-content/uploads/2020/11/Statut-Bystrickeho-Permona.pdf>; ISSN pre tlačenu verziu: 2585-9420; ISSN pre elektronickú verziu: 2729-7977; Registračné číslo: OÚ-OPT-1/2003. EV 5980/21. Elektronická verzia a archív čísel je dostupná na internete: <https://www.permonrevue.sk/archiv-ciseli>; Facebook: <https://www.facebook.com/Bystricky%3C%BD-Permon-209485485741711>.

Uzávierky jednotlivých čísel: 15. februára; 15. mája; 15. augusta a 15. novembra.